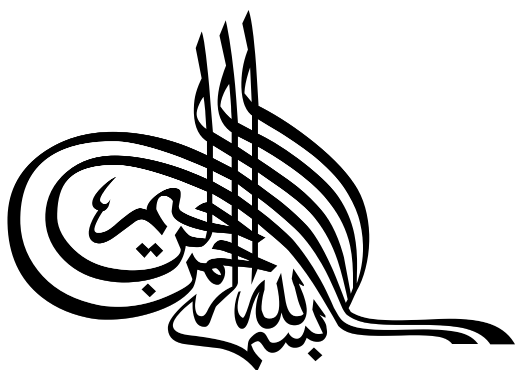

بسم الله الرحمن الرحيم

آداب و احکام طهارت

شامل آداب و احکام

وضو، غُسل، تیمم و مسح روی خف و جوراب

تألیف

صلاح الدین جوهری

فهرست موضوعات

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على النبى المبعوث رحمة للعالمين وعلى آله وصحبه أجمعين أما بعد:

سخن خود را با فرمودهٔ خداوند در قرآن آغاز می‌کنم که می فرمایند: ﴿اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ﴾[1]:«از آنچه که از جانب پروردگارتان نازل شده است پیروی کنید و جز او از کسی دیگر پیروی نکنید، خیلی کم شما پند می‌پذیرید».

صحابه و ائمهٔ اهل سنت وجماعت عمل به این آیه یعنی به آنچه که خداوند از قرآن و سنت نازل کرده است را توصیه

[1] – اعراف / ٣.

نموده و مذهب خویش می‌دانسته‌اند، همان گونه کـه ابوحنیفـه رحمه الله می‌گوید :« **اذا صح الحدیث فهو مذهبی** »[۱]: « حدیث صحیح مذهب من است».

امام شافعی می‌گویـد: «در هـر مسـئله‌ای اگـر حـدیثی از رسول الله ﷺ بر خلاف آنچه من گفته بودم نقل گردیـد، خـواه در حیات من چنین اتفاقی بیفتد یا بعد از مرگم، مـن از سـخن خود همین حالا رجوع می‌کنم»[۲].

این چنین جملاتی از امام مالک و احمد بن حنبل نیز روایت شده است، برای همین این مجموعۀ علمی را که شامل آداب و احکام وضو، تیمم، مسح بر خف و جوراب می‌باشد را بر طبق

---

[۱] – حاشیۀ ابن العابدین ۷۲/۱ .

[۲] – إعلام الموقعین ۲۸۵/۲ .

احادیث و آثار صحیح وارد شده از پیامبر ﷺ و صحابه ﭫ تدارک دیده‌ایم و باید بدانیم که پیامبر ﷺ الگوی ما در عبادات و همچنین در دیگر کارها می‌باشد و خداوند متعال می‌فرمایند: ﴿لَقَدۡ كَانَ لَكُمۡ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسۡوَةٌ حَسَنَةٞ﴾[1]: «برای شما پیامبرﷺ الگوی نیکی می‌باشد».

در این جزوه سعی کرده‌ام احادیث صحیح را با فهم صحیح علماء بیان کنم و در کنار آنچه از حدیث ذکر و یا برداشت کرده‌ام مصدر آن را نوشته‌ام. و در آخر کتاب دلایلی که به آن استدلال شده را تخریج کرده‌ام.

هنگام اشاره به تخریج احادیث اگر حدیث در صحیح بخاری و مسلم باشد به این دو مصدر اکتفا می‌کنم، چون هدف

---

[1] - احزاب / ٢١ .

حدیث صحیح است و در صورتی که حدیث در کتاب دیگری از کتابهای این دو مؤلف باشد آن کتاب را با ذکر درجهٔ حدیث قید می‌کنم مانند "ادب مفرد" تألیف بخاری، ولی اگر حدیث در کتا ب مشهو ر آنها یعنی د و کتا ب صحیحشا ن باشد به ذکر اسمشا ن اکتفا می‌کنم و همین طو ر ا گر حد یث د ر یکی از سننها ی مشهور مثل ابوداود و ترمذی و ... باشد، به ذکر اسم مؤلفین آنها اکتفا می کنم.

در صورتی که حدیث خارج از صحیح بخاری و مسلم باشد به دو یا سه مصدر دیگر اکتفا می‌کنم و در ابتدای تخریج، درجهٔ آن حدیث را ذکر می‌کنم.

بعضی از اصطلاحات حدیثی که در این کتـاب تکـرار شـده و نیاز به شرح دارند در اینجا به طور خلاصـه بیـان مـی‌کنم، تـا خوانندهٔ کتاب با مشکلی مواجه نشود:

- **حدیث و مرفوع** : هر گفته یا فعل یـا تقریـری کـه بـه پیامبرﷺ نسـبت داده شـود مرفـوع یـا حـدیث گفتـه می‌شود.
- **اثر و موقوف** : هر گفته یا فعلی که به صحابهy نسبت داده شود موقوف یا اثر گفته می‌شود.
- **مقطوع**: به فعل و گفتۀ تابعی مقطوع گفته می‌شود.
- **تخریج** : این اصطلاح در علم حدیث، به معنای اخراج حدیث با ذکر جای آن در کتابهایی کـه حـدیث را بـا سند روایت کرده‌اند همراه با حکم بر آن است.

نوشتۀ

صلاح الدین جوهری

۱۴۲۸ هجری قمری مطابق

با ۱۳۸۶ هجری شمسی

آداب و احکام وضو

۱. قبل از اینکه مؤمن وضوی خود را آغاز کند باید نیت کنـد. و نیت در لغت بمعنای قصد می‌باشد همان گونه که پیامبرﷺ می فرمایند:« إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نَـوَى»[۱]: «پذیرش اعمال بستگی به نیتها دارد و به هر کس، آنچه قصـد کرده باشد می‌رسد».

۲. بعد از نیت "بسم الله" می‌گوید، چـون کـه پیـامبر ﷺ مـی فرمایند: « لا وضوء لمن لم یذکر اسم الله علیـه»[۲]: « وضـوئی

---

۱ – بخاری حدیث شمارۀ ۱ و مسلم حدیث شمارۀ ۱۹۰۷.

۲ – (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۱۰۱ و ابن ماجه حدیث شمارۀ ۳۹۹ و حاکم حدیث شمارۀ ۵۱۹ .

ندارد، آن کسی که اسم خدا را در آغاز وضـویش نیـاورد». و اگر کسی آن را فراموش کند اشکالی ندارد.

۳. سنت است[۱] د و کف دست، سه با ر قبل ا ز وضو شسته شود[۲].

۴. سپس مضمضه[۳] و استنشاق[۴] و استنثار[۵] می‌کند و سنت است که استنشاق با دست راست و استنثار با دست چپ انجام شود[۶]

---

[۱] – الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۳۴ .

[۲] – بخاری حدیث شمارۀ ۱۵۸ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۲۶ .

[۳] – یعنی : گرداندن آب در دهن.

[۴] – یعنی: فرو بردن آب در بینی.

[۵] – یعنی: بیرون آوردن آب از بینی.

[۶] – ابوداود حدیث شـمارۀ ۱۱۱ و نسـائی حـدیث شـمارۀ ۹۱ و دارمـی حدیث شمارۀ ۷۰۱ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۴۷ .

و پیامبر ﷺ به استنشاق کردن امر کرده است و فرموده‌اند: «هرگاه فردی از شما وضو گرفت، پس آب را با بینی خود استنشاق کند سپس استنثار کند»[1].

۵. در صورتی که روزه نباشیم مستحب است برای استنشاق کردن مبالغه شود، چون مبالغه در استنشاق سبب وارد شدن آب به بینی می‌شود و این توصیهٔ پیامبر ﷺ بوده است[2]. و سنت است که مضمضه و استنشاق و استنثار سه بار تکرار شود[3].

[1] - بخاری حدیث شمارهٔ ۱۶۰ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۳۷ .

[2] - (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۳۶۶ و ترمذی حدیث شمارهٔ ۷۸۸ و ابن خزیمه حدیث شمارهٔ ۱۵۰ .

[3] - بخاری حدیث شمارهٔ ۱۸۳ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۳۵ .

۶. سپس صورت خود را می‌شوید و حدود شستن صورت از محل بیرون آمدن موی سر تا پایین چانه و از گوش تا گوش دیگر می‌باشد. و سنت است که صورت هم سه بار شسته شود[۱].

۷. موهای صورت باید شسته شود و کسی که ریش دارد، کف دست خود را با آب پر می‌کند، سپس آن را به زیر ریشهای خود فرو می‌برد، تا اینکه آب به زیر موهایی که در صورت است برسد[۲].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۵۸ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۲۶ .

[۲] - (حسن) **ابوداود** حدیث شمارۀ ۱۴۵ و طبرانی در "المعجم الأوسط" ۲۲۱/۳ حدیث شمارۀ ۲۹۷۶ و بیهقی حدیث شمارۀ ۲۵۰ .

۸. سپس دستها را تا آرنجها می‌شوید، چون که خداوند ﷻ در قرآن می‌فرمایند: ﴿و أيديكم إلى المرافق﴾[1] : « و [بشویید] دستانتان را تا آرنج». و آرنج نیز شامل دست می‌باشد و باید دقت کرد که به میان انگشتان آب برسد. کسی که دست یا پایش قطع شده است تا آنجایی که جزء دست یا پا به حساب می‌آید می‌شوید، امّا اگر بالای آرنج یا قوزک پا قطع شده باشد شستن آن مشروع نیست.

۹. بعد از شستن دو دست، سر خود را مسح می‌کند و آن هم با کشیدن دستان خیس از جلو سر تا نهایت پشت سر و برگرداندن دستان از پشت سر به جلو سر[2].

---

[1] - مائده: ۶ .

[2] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۸۳ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۳۵ .

اگر کسی عمامه پوشیده باشد سر خود را از روی عمامه مسح می‌کند[۱]، همچنین زنی که حجاب پوشیده است می‌تواند روی حجابش مسح کند[۲] و مسح کردن روی کلاه نیز از فعل صحابه ﷺ ثابت است[۳].

۱۰. با همان دستان خیس گوشهای خود را مسح می‌کند و مسح سر و گوش یک بار می‌باشد[۴] و می‌توان دو بار[۵] یا سه

[۱] – بخاری حدیث شمارهٔ ۲۰۲ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۷۴ و ۲۷۵ .

[۲] – (حسن) ابن‌ابی‌شیبه از ام سلمه اثر شمارهٔ ۲۲۳ و ۲۴۹.

[۳] – (صحیح) ابن ابی شیبه از ابو موسی اثر شمارهٔ ۲۴۸۵۹ و عبدالرزاق از انس اثر شمارهٔ ۷۴۵ با سند حسن.

[۴] – بخاری حدیث شمارهٔ ۱۸۴ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۳۵ .

[۵] – (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۲۶ و احمد حدیث شمارهٔ ۱۶۴۹۹ .

بار[۱] هم روی سر مسح کرد. و سنت است گوشها را از داخل و بیرون آن مسح کند[۲]، بدین صورت که با انگشت شَست خود بیرون گوش و با انگشت کنار آن (یعنی انگشت سبّابه) درون گوش خود را مسح کند[۳].

۱۱. سپس پاهای خود را تا قوزک می‌شوید، چون که خداوند در قرآن می‌فرمایند: ﴿و ارجلکم الی الکعبین﴾ : «و [بشویید] پاهایتان تا دو قوزک آن ». قوزک استخوان برجسته‌ای در دو طرف ساق پا می‌باشد و آن را باید همراه با پا شُست[۴].

---

[۱] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۰۷ و بیهقی حدیث شمارهٔ ۲۹۷ .

[۲] – (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۰۸ و ترمذی حدیث شمارهٔ ۳۳ .

[۳] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۳۵ و نسائی حدیث شمارهٔ ۱۰۲ .

[۴] – بخاری حدیث شمارهٔ ۱۵۸ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۲۶ .

۱۲. بعد از فارغ شدن از وضو مستحب است که گفته شود: «اَشْهَدُ اَنْ لا اله اِلّا الله وَحْدَهُ لا شَرِیْکَ لَه و اَشهدُ اَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ و رَسُولُه[1] ، اللهمَّ اجْعَلْنی مِنَ التَّوَّابِیْن و اجْعَلْنی مِنَ المُتَطَهِّرِین »[2] ؛ و دربارۀ اجر و ثواب این کار پیامبر ﷺ می‌فرمایند: « کسی از شما نیست که وضوی خویش را کامل بگیرد سپس این دعا را بخواند مگر اینکه هشت در بهشت به روی او باز می‌شود و از هر دری که بخواهد وارد می‌شود». و در اجر کسی که بعد از وضوی خویش نماز بخواند می‌فرمایند: «مسلمانی نیست که وضوی خود را درست و خوب می‌گیرد سپس بلند می‌شود و دو رکعت نماز بخواند در حالی

[1] – مسلم حدیث شمارۀ ۲۳۴ .

[2] – (حسن) ترمذی حدیث شمارۀ ۵۵ .

که دل و صورت خود را متوجه خداوند کرده است مگر اینکه بهشت بر او واجب می‌گردد»[1].

۱۳. همچنین سنت است که گفته شود: «سُبْحَانَکَ اللهُمَّ و بِحَمْدِکَ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلهَ اِلّا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُکَ وَ اَتُوبُ اِلَیْکَ»[2] و پیامبر ﷺ در اجر آن می فرمایند: «کسی که این دعا را بخواند در صحیفه‌ای به او نوشته می‌شود و مهری روی آن زده شده و تا قیامت آن صحیفه شکسته نمی‌شود».

۱۴. باید همهٔ اعضا را با تتابع و پشت سر هم شست و خشک کردن آن هیچ اشکالی ندارد.

---

[1] – مسلم حدیث شمارهٔ ۲۳۴ .

[2] – (حسن) حاکم حدیث شمارهٔ ۲۰۷۲ و نسائی در "سنن الکبری" حدیث شمارهٔ ۹۹۰۹.

سنتهای وضو

به بعضی از سنتهای وضو اشاره شد. و وضو گرفتن سنتهای دیگری نیز دارد، از جمله:

۱- مسواک زدن همراه وضو، چه قبل از وضو و چه بعد از آن، چون پیامبر ﷺ می‌فرمایند: «اگر بر امت من سخت نمی‌شد به آنها امر می‌کردم تا همراه هر وضو مسواک بزنند»[۱].

۲- شستن دستان سه بار قبل از وضو همان گونه که گفته شد و امّا بعد از بیدار شدن از خواب واجب است که دستان سه بار شسته شوند، چون پیامبر ﷺ می‌فرمایند: «اگر کسی از شما از خواب بیدار شد پس دست خود را در ظرف آب داخل نکند

---

[۱] - (صحیح) ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۴۰ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۵۳۱.

تا اینکه آنها را بشوید زیرا نمی‌داند که دستانش در شب کجا بوده است»[۱].

۳- مبالغه کردن در استنشاق همان گونه که ذکر شد. و سنت است که استنشاق با دست راست[۲] و استنثار با دست چپ انجام شود[۳].

۴- استفاده از یک کف دست پر آب برای استنشاق و استنثار[۴].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۶۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۷۸ .

[۲] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۵۸ و ۱۶۲ .

[۳] - ابوداود حدیث شمارۀ ۱۱۱ و نسائی حدیث شمارۀ ۹۱ و دارمی حدیث شمارۀ ۷۰۱ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۴۷ .

[۴] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۸۸ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۳۵ .

۵- خلال کردن انگشتان دست و پا[۱]. و انگشتان پا با کشیدن انگشت کوچک دست در میان آنها خلال می‌شود[۲].

۶ - شستن اعضای راست قبل از چپ[۳].

۷- سه بار شستن همهٔ اعضای وضو بجز سر و گوش که در اکثر احادیث یک بار آمده است[۴].

۸- کم مصرف کردن آب به هنگام وضو گرفتن. و پیامبر ﷺ گاهی یک بار یک بار وضو می‌گرفتند[۵]، یعنی هر عضو را یک

---

[۱] - ترمذی حدیث شمارهٔ ۳۹.

[۲] - ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۴۸و ترمذی حدیث شمارهٔ ۴۰ و ابن‌ماجه حدیث شمارهٔ ۴۴۶.

[۳] - بخاری حدیث شمارهٔ ۱۶۶ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۶۸.

[۴] - بخاری حدیث شمارهٔ ۱۵۸ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۲۶.

[۵] - بخاری حدیث شمارهٔ ۱۵۶.

بار می‌شستند و گاهی دو بار دو بار[۱] و گاهی سه بار سه بار[۲].

ولی بیشتر از این از پیامبر ﷺ ثابت نیست .

۹- دست کشیدن به اعضای وضو به هنگام ریختن آب روی آنها، به ویژه برای کسانی که پر مو هستند[۳].

توجه: باید در شستن اعضای وضو دقت شود زیرا از عائشه رضی الله عنها روایت است که به برادرش عبدالرحمن گفت: وضوی خود را کامل بگیر، چون من از رسول الله ﷺ شنیده‌ام که فرمودند: «وای بر پشت پاهایی که به آن آب نمی‌رسد»[۴].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۵۷ .

[۲] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۶۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۲۶ .

[۳] - ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۱۸ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۰۸۳ .

[۴] - بخاری حدیث شمارۀ ۶۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۴۰ .

همچنین از عمر بن الخطاب ﷺ روایت است که گوید: مردی وضو گرفت و به اندازۀ جای ناخنی را روی پایش رها کرد، آنگاه پیامبر ﷺ او را دید و فرمود: «برگرد و وضوی خود را خوب بگیر، پس آن شخص برگشت سپس نماز خواند»[۱].

[۱] - مسلم حدیث شمارۀ ۲۴۳ .

اموری که وضو گرفتن برای آن واجب است

اموری که وضو گرفتن برای آن واجب است عبارتند از:

۱. نماز خواندن[۱].

۲. طواف کردن خانۀ خدا[۲] .

۳. لمس کردن قرآن کریم[۳].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۳۵ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۲۵ .

[۲] - (صحیح) ترمذی حدیث شمارۀ ۹۶۰ و نسائی حدیث شمارۀ ۲۹۲۲ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۲۷۳۹.

[۳] - (حسن) مالک روایت یحیی حدیث شمارۀ ۴۶۹ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۶۵۵۹ و حاکم حدیث شمارۀ ۱۴۴۷ و دارقطنی (۱۲۲/۱) و (۲۸۵/۲) عبدالرزاق حدیث شمارۀ ۱۳۲۸. اصل این حدیث مرسل است ولی جمهور ائمه این مرسل را صحیح دانسته‌اند. و روایت عبدالرزاق در "المصنف" حدیث شمارۀ ۱۷۷۰۶ شاهدی بر صحّت اصل این روایت

اموری که وضو گرفتن برای آن مستحب است

اموری که وضو گرفتن برای آن مستحب است عبارتند از:

۱- به هنگام ذکر خدا[1] و دعا کردن[2] و ... .

۲- بعد از هر حَدَثی که وضو را می‌شکند[3].

است . و فعل صحابه ﷺ هم شاید بر این مسأله گواه باشد، چنانچه مالک (حدیث شمارۀ ۹۰) از سعد بن ابی وقاص ﷺ روایت می‌کند.

[1] - (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۱۷ و ابن ماجه حدیث شمارۀ ۳۵۰ و دارمی حدیث شمارۀ ۲۶۴۱.

[2] - بخاری حدیث شمارۀ ۴۰۶۸ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۴۹۸ .

[3] - (صحیح) احمد حدیث شمارۀ ۲۳۰۹۰ و ترمذی حدیث شمارۀ ۳۶۸۹ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۲۰۹ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۷۰۸۷ .

۳- برای هر نماز[۱] .

۴- بعد از حمل میّت[۲] .

۵- برای کسی که جُنُب است و می‌خواهد بخوابد و غُسل خود را انجام نداده است[۳] .

۶- برای کسی که جُنُب است و می‌خواهد غذا بخورد[۴] .

---

[۱] - (حسن) احمد حدیث شمارۀ ۷۵۰۴ و ابوداود طیالسی حدیث شمارۀ ۲۳۲۸ و نسائی در "سنن الکبری" حدیث شمارۀ ۳۰۳۹ .

[۲] - (حسن) احمد حدیث شمارۀ ۹۸۶۲ و ابوداود حدیث شمارۀ ۳۱۶۱ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۱۶۱ .

[۳] - بخاری حدیث شمارۀ ۲۸۴ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۰۵ .

[۴] - مسلم حدیث شمارۀ ۳۰۵ .

۷- برای کسی که می‌خواهد دوباره نزدیکی کند و غُسل خود را انجام نداده است[۱] .

۸- بعد از استفراغ[۲] .

۹- به هنگام خوابیدن[۳] .

[۱] - مسلم حدیث شمارهٔ ۳۰۸ .

[۲] - (صحیح) ترمذی حدیث شمارهٔ ۸۷ و طبرانی در " المعجم الأوسط" حدیث شمارهٔ ۳۷۰۲ .

[۳] - بخاری حدیث شمارهٔ ۲۴۴ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۷۱۰ .

نواقض و شکننده‌های وضو

اموری که باعث باطل شدن وضو می‌شوند عبارتند از:

١) خارج شدن مدفوع و ادرار[١].

٢) خارج شدن باد از شکم، در صورت شنیدن صدا یا بوی آن فقط[٢].

٣) از بین رفتن عقل به وسیلهٔ خواب[٣] یا دیوانگی یا بیهوشی و یا با مشروبات الکلی که حس نمی‌کند چه از او خارج شده

---

[١] - (حسن) احمد حدیث شمارهٔ ١٨١١۶ و نسائی حدیث شمارهٔ ١٢٧ و ترمذی حدیث شمارهٔ ٩۶ و ابن خزیمه حدیث شمارهٔ ١٩۶.

[٢] - بخاری حدیث شمارهٔ ١٣٧ و مسلم حدیث شمارهٔ ٣۶١ .

[٣] - (حسن) احمد حدیث شمارهٔ ١٨١١۶ و نسائی حدیث شمارهٔ ١٢٧ و ترمذی حدیث شمارهٔ ٩۶ و ابن خزیمه حدیث شمارهٔ ١٩۶.

است[۱].

۴) دست زدن به شرمگاه با شهوت یا قصد[۲] .

۵) خوردن گوشت شتر[۳] .

۶) خارج شدن مذی (ماده‌ای که از منی رقیق‌تر است و از ذکر مرد در اثر شهوت خارج می‌شود)[۴] و ودی (ماده‌ای که بعد از ادرار از ذکر خارج می‌شود).

---

[۱] - الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۲۹ و ۳۰ .

[۲] - مالک روایت یحیی حدیث شمارهٔ ۸۹ و ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۸۱ و نسائی حدیث شمارهٔ ۱۶۳ و ...

[۳] - مسلم حدیث شمارهٔ ۳۶۰ .

[۴] - بخاری حدیث شمارهٔ ۲۶۶ و مسلم حدیث شمارهٔ ۳۰۳ .

۷) خارج شدن خون استحاضه[۱]، و بر کسی که استحاضه می‌شود واجب است که در صورت ریزش خون قبل از نماز، تجدید وضو کند[۲].

---

[۱] - خون استحاضه خونی کم رنگ و رقیق است که به علت نوعی از رگ زیرین رحم جاری می‌گردد .

[۲] - (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۸۶ و ابن حبان حدیث شمارهٔ ۱۳۴۸ و شواهد آن نزد بخاری حدیث شمارهٔ ۲۲۶ و ابوداود حدیث شمارهٔ ۳۰۵ و ترمذی حدیث شمارهٔ ۱۲۶. و ن.ک: الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۳۰ .

آداب و احکام غُسل

غُسل گرفتن شامل شستن تمامی بدن با آب همراه با قصد طهارت است. خداوند متعال در قرآن می‌فرمایند: ﴿وَ إِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾[۱] : «و هرگاه جُنُب بودید، خود را پاک و طاهر کنید».

مقصود از جُنُب بودن حالتی است که انسان بعد از جماع و نزدیکی و یا خارج شدن منی و نُطفه از او و ...، در آن قرار می‌گیرد. که به دلالت این آیه باید این چنین شخصی خودش را طاهر و پاک کند، یعنی غُسل خود را به عمل آورد[۲].

---

[۱] – مائده : ۶.

[۲] – مسلم حدیث شمارهٔ ۳۲۹.

غُسلهای واجب

حالاتی که سبب واجب شدن غسل می‌شوند، بدین صورت است:

اوّل: خارج شدن مَنِی یا نُطفه در خواب و بیداری از زن[۱] و مرد[۲]. و منی مرد غلیظ و سفید و منی زن رقیق و زرد می‌باشد[۳]. و اگر کسی احساس کند که جُنُب شده است ولی آثار منی را روی پیراهن خود نیابد در این صورت غُسل بر او واجب نیست. امّا اگر کسی از خواب بیدار شد و احساس

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۱۳۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۳.

[۲] - (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۲۰۶ و نسائی حدیث شمارۀ ۱۹۳.

[۳] - مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۲.

نکرده باشد که جُنُب شده است و آثار منی روی پیراهن خود احساس کند در این صورت غُسل بر او واجب است[۱].

دوّم: در صورت ملامست و برخورد محل ختنهٔ مرد با زن[۲]، و در حدیث آمده است که به مجرد نزدیکی، غُسل بر دو طرف مرد و زن واجب می‌گردد، هرچند که از آنها منی خارج نشود[۳].

سوّم: هرگاه زنی حیض[۴] و نفاس[۵] او پایان یابد غسل بر او

---

[۱] - (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۳۶ و ترمذی حدیث شمارهٔ ۱۱۳ .

[۲] - مسلم حدیث شمارهٔ ۳۴۹ .

[۳] - مسلم حدیث شمارهٔ ۳۴۸ .

[۴] - حیض به قاعده‌گی و عادت ماهیانهٔ زن گفته می‌شود.

[۵] - نفاس به حالتی گفته می‌شود که زن بعد از زایمان با خارج شدن خون از او به آن دچار می‌شود.

واجب می‌گردد[1]. و احکام حیض با نفاس فرقی ندارد و در لغت به نفاس حیض هم گفته می‌شود[2].

چهارم: مرگ، که در صورت مردن یک فرد مسلمان غُسل او واجب است[3].

پنجم: مسلمان شدن یک فرد کافر، که با اسلام آوردن غسل بر او واجب می‌گردد[4].

ششم: غسل جمعه، که پیامبر ﷺ در این باره می‌فرمایند: «غُسل در روز جمعه بر هر فرد بالغی واجب است»[5].

---

[1] – بخاری حدیث شمارۀ ۲۲۶ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۳۳ .

[2] – مسلم حدیث شمارۀ ۱۲۱۱ .

[3] – بخاری حدیث شمارۀ ۱۲۰۶ و مسلم حدیث شمارۀ ۱۲۰۶ .

[4] – (صحیح) ترمذی حدیث شمارۀ ۶۰۵ و نسائی حدیث شمارۀ ۱۸۸و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۲۵۴ .

[5] – بخاری حدیث شمارۀ ۸۲۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۸۴۶ .

غُسلهای سنت

حالاتی که غُسل گرفتن برای آن سنت است، بدین صورت می‌باشد:

اوّل: در روز عید فطر و قربان[۱].

دوّم: در روز عرفه[۲].

سوّم: برای پوشیدن احرام[۳].

چهارم: برای داخل شدن به مکّه[۴].

---

[۱] - (صحیح) بیهقی اثر شمارۀ ۵۹۱۹ .

[۲] - (صحیح) بیهقی اثر شمارۀ ۵۹۱۹ .

[۳] - (صحیح) ترمذی حدیث شمارۀ ۸۳۰ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۲۵۹۵. و همچنین نزد حاکم اثر شمارۀ ۱۶۳۹ و بیهقی اثر شمارۀ ۸۷۲۸.

[۴] - مسلم حدیث شمارۀ ۱۲۵۹-۲۲۷ .

پنجم: برای کسی که مرده‌ای را شسته باشد[۱].

ششم: برای هر بار نزدیکی، آن هم برای کسی که می‌خواهد پی در پی نزدیکی کند[۲].

هفتم: برای زن مستحاضه به هنگام هر نماز[۳] یا برای دو نماز ظهر و عصر و نیز نماز مغرب و عشاء[۴]، بدین صورت

---

[۱] - (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۳۱۶۱ و ترمذی حدیث شمارهٔ ۹۹۳ . در این حدیث پیامبرﷺ به کسانی که مرده‌ای را می‌شویند امر کرده است که غُسل خودشان را به جای آورند، ولی حدیث دیگری نزد حاکم در مستدرک حدیث شمارهٔ ۱۴۲۶ بر این دلالت می‌دهد که این امر برای استحباب بوده است .

[۲] - (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۱۹ و احمد حدیث شمارهٔ ۲۳۹۱۳ .

[۳] - (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۹۲.

[۴] - (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۲۹۴ و نسائی حدیث شمارهٔ ۲۱۳.

که نماز ظهر را تا نزدیک وقت نماز عصر به تأخیر بیاندازد و سپس غُسل بگیرد و نماز ظهر بخواند و بعد از داخل شدن وقت عصر، نماز عصر را بخواند و همچنین نماز مغرب با عشاء، و برای نماز صبح نیز غُسل بگیرد.

هشتم: پس از دفن کردن یک فرد کافر[۱].

نُهُم: پس از به هوش آمدن[۲].

[۱] - (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۳۲۱۴ و نسائی حدیث شمارۀ ۱۹۰.

[۲] - بخاری حدیث شمارۀ ۶۵۵ و مسلم حدیث شمارۀ ۴۱۸ .

ارکان غُسل

ارکان غُسل عبارتند از:

۱) نیّت و قصد[۱] .

۲) شستن تمامی بدن است[۲].

۱ - بخاری حدیث شمارۀ ۱ و مسلم حدیث شمارۀ ۱۹۰۷.

۲ - بخاری حدیث شمارۀ ۲۴۵ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۶ .

آداب و سنتهای غُسل

آداب و سنتهای غُسل بدین صورت است:

اولّ: از عائشه رضی الله عنها روایت است که گوید: «پیامبرﷺ قبل از اینکه غُسلِ جنابت خود را آغاز کند دستان خود را می‌شست، سپس با دست راست روی دست چپش آب می‌ریخت و با آن شرمگاه خود را می‌شست، سپس همانند وضویش برای نماز وضو می‌گرفت، بعد از آن آب را بر می‌داشت و انگشتانش را در لابلای موهایش فرو می‌برد، تا اینکه می‌دید که آب به پوست سرش رسیده است، آن وقت با کف دو دستش سه بار آب روی سرش می‌ریخت، و بعد از آن بر تمام اندامش آب می‌پاشید، سپس پاهایش را می‌شست»[۱].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارهٔ ۲۴۵ و مسلم حدیث شمارهٔ ۳۱۶.

سنتهایی که در این حدیث به آن اشاره شده اسـت عبارتنـد از:

۱) شستن دستان قبل از فرو بردن آنها در ظرف آب.

۲) شستن شرمگاه قبل از انجام دادن غُسل .

۳) وضو گرفتن قبل از انجام دادن غُسل.

توجه: همان طور که در احکام وضو گفته شد باید قبـل از انجام وضو یا غُسل "بسم الله" گفته شود[1].

۴) ریختن سه بار آب روی سر خود.

[1] – (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۱۰۱ و ابن ماجه حدیث شمارۀ ۳۹۹ و حاکم حدیث شمارۀ ۵۱۹ .

۵) فرو بردن انگشتان دست در میان موهای سـر و دسـت کشیدن به جاهایی که آب به آن نمی‌رسد، به ویژه آنهـایی که موهایشان بلند است.

۶) شستن تمامی بدن به هنگام غُسل گرفتن.

۷) شستن پاها بعد از اتمام غُسل.

۸) عدم اسراف در آب به هنگام غسل گرفتن.

دوّم: سنت است که هر فردی قبل از انجام دادن غُسل زیر بغل خود و جاهایی که به آن آب به راحتی نمی‌رسد را تمیز کند[1] و بعد از آن شرمگاهش را بشوید و سپس دستانش را با خاک یا صابون تمیز کند[2].

---

[1] – (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۲۴۳ و ابویعلی حدیث شمارۀ ۴۸۵۵ .

[2] – بخاری حدیث شمارۀ ۲۵۶ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۷ .

سوّم: سنت است که قبل از انجام دادن غُسل، مضمضه و استنشاق صورت گیرد[1].

چهارم: سنت است که هر فرد مسلمان به هنگام غُسل گرفتن در ابتدا طرف راست سرش و سپس طرف چپ آن را بشوید[2] و بعد از آن روی طرف راست بدنش و سپس روی طرف چپ آن آب بریزد[3]. و در روایتی از عائشه رضی الله عنها آمده که پیامبرﷺ دوست داشته‌اند که همیشه در کارهایشان

---

[1] - بخاری حدیث شمارۀ ۲۵۴ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۷.

[2] - بخاری حدیث شمارۀ ۲۵۵ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۸.

[3] - بخاری حدیث شمارۀ ۲۷۳ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۱۶.

از دست راست شروع کنند، از جمله در غُسل گرفتن و پوشیدن دمپایی[1]...

توجه: وضو گرفتن بعد از غُسل سنت نیست، زیرا در حدیث آ مد ه است که پیا مبر ﷺ بعد ا ز انجا م دا د ن غسل نماز می‌خواندند و وضو نمی‌گرفتند[2].

[1] – بخاری حدیث شمارۀ ۱۶۶ و مسلم حدیث شمارۀ ۲۶۸ .

[2] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۲۵۰ و حاکم حدیث شمارۀ ۵۴۶ .

اموری که متعلق به غُسل زنان است

اموری هستند که متعلق به غسل زنان است. و در اینجا به طور خلاصه به آنها اشاره می کنم:

اوّلا: در غُسل جنابت برای زن لازم نیست که موهای بافته شده اش را باز کند، بلکه مهم این است که آب را به زیر موهایش برساند[1].

دوّماً: امّا در غُسل گرفتن بعد از پاک شدن از حیض و نفاس باید موهای بافته شده‌اش را باز کند[2].

سوّماً: برای هر زنی مستحب است که به هنگام غُسل گرفتن پس از حیض و نفاس، شرمگاهش را با صابون

---

[1] – مسلم حدیث شمارۀ ۳۳۰ و ۳۳۱.

[2] – بخاری حدیث شمارۀ ۳۱۰.

بشوید و بعد از تمام شدن غُسل با پنبه یا پارچه‌ای که با عطر یا مشک خوش بو شده است، شرمگاهش را تمیز و خوش بو کند[۱].

---

[۱] - بخاری حدیث شمارهٔ ۳۰۸ و مسلم حدیث شمارهٔ ۳۳۲.

نکات مهمی راجع به غُسل

۱- در محل استحمام و غُسل گرفتن نباید ادرار کرد[۱].

۲- باید هر فردی در محل پوشیده‌ای غُسل بگیرد[۲].

۳- جایز است کسی به طور برهنه در جای پوشیده‌ای که کسی او را نمی‌بیند غُسل بگیرد[۳]. ولی بهتر است که شرمگاه پوشانده شود[۴].

۴- دو غُسل واجب را نمی‌توان با یک غُسل انجام داد،

---

[۱] - (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۲۷ و نسائی حدیث شمارۀ ۳۶.

[۲] - بخاری حدیث شمارۀ ۲۷۶ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۳۶.

[۳] - بخاری حدیث شمارۀ ۳۲۱۱ .

[۴] - (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۴۰۱۷ و ترمذی حدیث شمارۀ ۲۷۶۹ و حاکم حدیث شمارۀ ۷۳۵۸.

همانند غُسل جمعه با غُسل جنابت که باید در ابتدا غُسل جنابت را به عمل آورد و سپس غُسل جمعه[1].

۵- بعد از چند بار پی در پی نزدیکی یک بار غُسل کفایت می‌کند[2].

۶- برای کسی که چند همسر دارد مستحب است که بعد از نزدیکی اگر خواست به پیش دیگر همسرانش برود و نزدیکی کند در ابتدا غُسل خود را به عمل آورد[3].

۷- جایز است که زن و شوهر با یکدیگر غُسل خود را به

---

[1] - (حسن) ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۷۶۰ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۲۲۲ و حاکم حدیث شمارۀ ۱۰۴۴ .

[2] - مسلم حدیث شمارۀ ۳۰۹ .

[3] - (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۲۱۹ و احمد حدیث شمارۀ ۲۳۹۱۳ .

عمل آورند[۱].

۸- برای یک فرد جُنُب مستحب است که قبل از اینکه بخوابد وضو بگیرد و یا غُسل خود را به عمل آورد[۲].

[۱] - بخاری حدیث شمارهٔ ۲۵۸ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۹۶ .

[۲] - مسلم حدیث شمارهٔ ۳۰۷ .

آداب و احکام تیمم

۱. اسبابی که تیمم را واجب می‌کند بدین صورت است:

أ) عدم وجود آب[۱]، چون خداوند متعال می‌فرمایند : ﴿ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ﴾[۲] : « پس اگر آب نیافتید، آن گاه تیمم کنید».

ب) نیافتن آب و ترس از خارج شدن وقت نماز[۳].

ج) داشتن عذر در استعمال آب مانند مریضی[۴] یا ترس از

---

[۱] - بخاری حدیث شمارۀ ۳۲۷ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۶۷.

[۲] - نساء : ۴۳ و مائده : ۶ .

[۳] - بخاری حدیث شمارۀ ۳۳۷۸ و مسلم حدیث شمارۀ ۶۸۲ .

[۴] - (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۳۳۶ و ابن ماجه حدیث شمارۀ ۵۷۲ .

تشنگی در هنگام کمبود آب[۱] و ... .

۲. تیمم گرفتن با هر چیزی که از جنس خاک باشد، مثل سنگ و گچ و ... درست است[۲].

توجه: تیمم گرفتن برای کسی که جنب شده و نمی‌تواند به خاطر مریضی و یا نبود آب وضو بگیرد جایز است، و شیوهٔ تیمم به جای غُسل و وضو با هم فرقی ندارد[۳].

---

[۱] – (حسن) ابوداود حدیث شمارهٔ ۳۳۲ و ابن حبان حدیث شمارهٔ ۱۳۱۱.

[۲] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۳۳۲ و ابن حبان حدیث شمارهٔ ۱۳۱۱ و حاکم حدیث شمارهٔ ۶۲۷.

[۳] – بخاری حدیث شمارهٔ ۳۳۱ و مسلم حدیث شمارهٔ ۳۶۸.

فائده:

۱) تیمم گرفتن برای کسی که برای ذکر خداوند ﷻ و جواب سلام دادن پس از حَدَث عجله داشته باشد سنت است[1].

۲) برای کسی که بعد از نزدیکی توانایی وضو گرفتن ندارد و می‌خواهد بخوابد جایز است که با زدن دست خود به دیوار یا زمین تیمم کند[2] و سپس پس از بیدار شدن از خواب غُسل بگیرد .

---

[1] - بخاری حدیث شمارۀ ۳۳۰ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۶۹.

[2] - (حسن) بیهقی حدیث شمارۀ ۹۱۵ .

شیوۀ تیمم گرفتن

۱- ابتدا قصد و نیت می‌کند[۱].

۲- سپس "بسم الله" می‌گوید[۲].

۳- بعد با کف دستان خود فقط یک‌بار به خاک یا زمین می‌زند[۳]، سپس صورت و دو کف دست خود را مسح می‌کند[۴]. و دو کف دست شامل پشت آن نیز می‌باشد.

---

۱ - بخاری حدیث شمارۀ ۱ و مسلم حدیث شمارۀ ۱۹۰۷.

۲ - (حسن) ابوداود حدیث شمارۀ ۱۰۱ و ابن ماجه حدیث شمارۀ ۳۹۹ و حاکم حدیث شمارۀ ۵۱۹ .

۳ - (صحیح) احمد حدیث شمارۀ ۱۸۳۴۵ و ابوداود حدیث شمارۀ ۳۲۷ و ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۲۶۶ .

۴ - بخاری حدیث شمارۀ ۳۳۱ و مسلم حدیث شمارۀ ۳۶۸ .

۴- سنت است بعد از زدن کف دستان به خاک، اگر خـاکی بـه آنها چسبیده باشد، خاکها را فوت کند[1].

[1] - بخاری حدیث شمارهٔ ۳۳۱ و مسلم حدیث شمارهٔ ۳۶۸ .

نواقض و شکننده‌های تیمم

اموری که باعث باطل شدن تیمم می‌شوند عبارتند از:

۱. آنچه که وضو را باطل می‌کند، تیمم را نیز باطل می‌سازد.

۲. همچنین در صورت یافتن آب قبل از شروع عبادت[۱] یا در هنگام انجام دادن عبادت، تیمم باطل می‌شود[۲].

۳. اما در صورت یافتن آب بعد از پایان عبادت، دوباره آن عبادت را اعاده یا تکرار نمی‌کند[۳].

---

[۱] – الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۳۶ .

[۲] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۳۳۲ و ترمذی حدیث شمارۀ ۱۲۴ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۳۱۱ .

[۳] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارۀ ۳۳۸ از ابوسعید رضی الله عنه و عبدالرزاق اثر شمارۀ ۸۸۴ از ابن عمر رضی الله عنهما .

توجه: اگر آب برای وضو گرفتن کفایت نمی‌کند، در این حالت فقط باید تیمم کرد و نیازی به شستن بعضی از اعضا که آب برای آن کفایت می‌کند نیست، به ویژه برای کسی که آب کمی دارد و از تشنگی می‌ترسد[1]، چون تیمم بدلی از وضوست و جای آن را می‌گیرد[2]، برای همین با یک تیمم می‌توان چند نماز را خواند، همان طور که از ابن عباس رضی‌الله‌عنهما ثابت است[3].

فائده: کسی که در اوّل وقت نمازش آبی را نیابد و تیمم بگیرد و سپس حرکت کند و آبی را بیابد و وضو نگیرد و سپس

[1] - الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۳۵ .

[2] - (صحیح) عبدالرزاق اثر شمارهٔ ۸۶۹، از ابن عباس رضی‌الله عنهما.

[3] - (صحیح) ابن منذر در "الأوسط" (۲۲۸/۲) حدیث شمارهٔ ۵۳۵ .

حرکت کند تا اینکه به جایی رسد که در آنجا آب نیست باید تیمم خود را اعاده کند. زیرا به هنگام رسیدن به آب تیمم او باطل شده است[۱].

[۱] – الإجماع تألیف ابن المنذر ص ۳۶ .

احکام مسح روی آتِل[۱] و باند

۱- در صورتی که روی زخم یا شکستگی حائلی باشد که باز کردن آن برای شخص ضرر داشته باشد، می‌تواند اعضای وضوی خود را بشوید و بعد با دست خیس روی تمام آن قسمتی که بسته شده و متعلق به اعضای وضو می‌باشد مسح کند[۲]. همچنین در صورتی که روی زخم چیزی نباشد و بترسد

---

[۱] - آتل به گچِ یا تخته‌ای که برای ثابت کردن استخوان در شکستگی به کار برده می‌شود می‌گویند .

[۲] - (صحیح) ابن منذر (۱۷۶/۲) و بیهقی اثر شمارۀ ۱۰۱۹ و ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۴۴۸ از ابن عمر رضی الله عنهما. =

روی آن آب بریزد یا با دست خیس روی آن مسح کند می‌تواند اطراف آن زخم را مسح کند و وضویش را کامل بگیرد.

۲- اگر کسی روی آن حائل مسح کرد، دیگر نیازی به تیمم گرفتن نیست، چون همان طور که گفته شد تیمم بدلی از وضو است.

۳- امّا اگر کسی نمی‌تواند با استفاده از آب وضو بگیرد و یا استفادهٔ از آب برای او ضرر داشته باشد، در این صورت

= توجه: در صورتی که یک فرد این کار را انجام می‌دهد که جایی که بسته شده بزرگ نباشد و وضو گرفتن برایش سخت نباشد، زیرا ابن عمر رضی‌الله عنهما روی انگشتی که بسته بوده مسح کرده است.

می‌تواند تیمم بگیرد[1]. و در اینجا نیازی به شستن باقی اعضـای وضو نیست، چون تیمم بدلی از وضو اسـت و جـای وضـو را می‌گیرد.

۴- هیچ دلیلی بر شرط بودن وضو گرفتن قبل از بستن زخم و شکستگی نیست.

[1] - (صحیح) ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۰۷۰، از ابن عباس رضی‌الله عنهما.

آداب و احکام مسح روی خُف و جوراب

۱) خف: به جورابی گفته می شود که از پوست حیـوان و ... ساخته شده باشد.

۲) مسح روی خف به جای شستن پاها در حضر و سفر در چهار مذهب اهل سنت مشروع است[1].

۳) مسح کردن روی جوراب نیز جایز است، به دلیل آنچه از

---

[1] - با استدلال به حدیث جـریـــر و مغیـــره نـــزد بـــخاری و مســلم و حدیث سعد بن ابی وقاص نزد بخاری و حدیث حذیفه نزد مسـلم و ... و ر.ج: المجموع تألیف نووی ۵۰۰/۱ و المغنی تألیف ابن قدامه ۳۱۶/۱.

مغیره[۱] و ابوموسی اشعری[۲] روایت شده است که گویند: «پیامبرﷺ روی جوراب و دمپایی خود مسح کردند».

۴) مسح کردن روی جوراب از صحابه ﷺ نیز ثابت است، از جمله: ابومسعود[۳] و انس[۴] و براءبن عازب[۵] و علی[۶]ﷺ و ... .

---

[۱] – (صحیح) ابن خزیمه حدیث شمارۀ ۱۹۸ و ابن حبان حدیث شمارۀ ۱۳۳۸ و ابوداود حدیث شمارۀ ۱۵۹ و ترمذی حدیث شمارۀ ۹۹ و ... ترمذی گوید: این حدیث حسن و صحیح است.

[۲] – (حسن) ابن ماجه حدیث شمارۀ ۵۶۰ .

[۳] – (صحیح) ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۹۷۱و ۱۹۸۸ و عبدالرزاق اثر شمارۀ ۷۷۷ .

[۴] – (صحیح) ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۹۸۲و عبدالرزاق اثر شمارۀ ۷۷۹ .

[۵] – (صحیح) عبدالرزاق اثر شمارۀ ۷۷۸ .

[۶] – (صحیح) ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۹۸۰ و عبدالرزاق اثر شمارۀ ۷۳ .

۵) در صورتی می‌توان روی خف یا جوراب مسح کرد، که آن را بعد از وضو پوشیده باشیم، به دلیل حدیث مغیره[۱] ﷺ و وضو داشتن قبل از پوشیدن خف یا جوراب در جایز بودن مسح بر آنها شرط است.

۶) طریقهٔ مسح کردن روی خف یا جوراب با کشیدن کف دست و انگشتان خیس بر روی پشت پا می‌باشد[۲] و این کار یک بار انجام می‌شود[۳].

---

[۱] – بخاری حدیث شمارهٔ ۲۰۳ و مسلم حدیث شمارهٔ ۲۷۴ .

[۲] – (صحیح) ابوداود حدیث شمارهٔ ۱۶۲ از علی ﷺ و ابن ابی شیبه حدیث شمارهٔ ۱۸۳ .

[۳] – المجموع تألیف نووی ۵۴۹/۱ .

۷) در صورت پاره شدن خف یا جوراب نیز، مسح کردن بر آن جایز است.

۸) در صورت بیرون آوردن خف یا جوراب بعد از وضو گرفتن، وضو باطل نمی‌شود[۱]. و می‌توان دوباره خف یا جوراب را پوشید، زیرا وضو روی اصل خودش باقیست. ولی در صورتی که مسح کردن را آغاز کرده باشیم و سپس خف یا جوراب را بیرون آوریم، در این صورت وضو را داریم ولی دوباره بدون تجدید وضو نمی‌توان خف یا جوراب را پوشید.

[۱] - (صحیح) ابن ابی شیبه اثر شمارۀ ۱۹۹۸ و عبد الرزاق اثرشمارۀ ۷۸۴ و بیهقی اثر شمارۀ ۱۲۷۵ از علی رضي الله عنه.

۹) وقت آغاز جایز بودن مسح روی خـف یـا جـوراب از اولین مسح آغاز می‌شود[۱].

۱۰) مدت جایز بودن مسح روی خف یا جوراب برای مقیم یک شبانه روز و برای مسافر سه شبانه روز می باشد[۲].

۱۱) با پایان یافتن مدت مسح، در صورتی که شخص وضو داشته باشد، وضویش باقی می‌ماند.

۱۲) هرگاه شخصی خف یا جوراب خود را در حضر [یعنی در محل اقامت خود] پوشید، سپس به سـفر رفـت، پـس اگـر ابتدای مسح روی خف یا جوراب خود را در حضر آغاز کـرد، در این صورت نمی‌تواند بیشتر از یـک شـبانه روز روی آنهـا

---

[۱] – (صحیح) عبد الرزاق اثر شمارهٔ ۸۰۸ از عمر رضی الله عنه.

[۲] – مسلم حدیث شمارهٔ ۲۷۶ از علی رضی الله عنه.

مسح کند، چون همان طور که گفته شد ابتدای جایز بودن مسح روی خف یا جوراب از اولین مسح بر آنها آغاز می‌شود[۱].

۱۳) اگر فردی در سفر مسح خـود را آغـاز کـرده باشـد و سپس به محل اقامت خود برسد، در صورتی که یک یا دو روز از سه شبانه روزش باقی مانده باشد می‌تواند یک شبانه روز به اعتبار اقامتش مسح کند[۲].

۱۴) در صورت پایان یافتن مدّت اجازۀ مسح روی خف، اگر شخص روی طهارت باشد، طهارتش باقیست حتی اگر خـف را از پایش بیرون آورده باشد.

---

[۱] – المغنی تألیف ابن قدامه ۳۲۷/۱. المجموع تألیف نووی ۵۴۹/۱ .

[۲] – المجموع تألیف نووی ۵۱۵/۱ .

۱۵) در صورت جنابت حکم مسح روی خف باطل می‌شود، زیرا مسح روی خف برای حدث اصغر است نه اکبر[1].

[1] – (صحیح) ابن ابی شیبه حدیث شمارۀ ۱۸۶۷ و عبد الرزاق حدیث شمارۀ ۷۹۳.

فهرست مصادر و مراجع[1]

- الإجماع تأليف ابن المنذر چاپ مكتبة الفرقان .
- الأوسط تأليف ابن منذر چاپ مكتبة دار طيبة – الرياض.
- إعلام الموقعين تأليف ابن القيم چاپ دار الجيل.
- حاشية ابن العابدين چاپ دار الفكر.
- صحيح ابن حبان چاپ مؤسسة الرسالة.
- صحيح ابن خزيمه چاپ المكتب الاسلامی.
- صحيح بخاری چاپ دار ابن كثير.
- صحيح مسلم چاپ دار إحياء التراث العربی.
- سنن ابن ماجه چاپ دار الفكر.
- سنن أبوداود سجستانی چاپ دار الفكر.
- سنن ترمذی چاپ دار إحياء التراث العربی.
- سنن دارقطنی چاپ دار المعرفة.

---

۱ – در ذکر این فهرست فقط به مهمترین مصادر و مراجع به طور خلاصه اشاره می‌کنم.

- سنن الکبری تألیف بیهقی چاپ مکتبة الباز.
- سنن نسائی چاپ مکتب المطبوعات الاسلامیة–حلب.
- المجموع تألیف نووی چاپ دار الفکر.
- المستدرک تألیف حاکم چاپ دار الکتب العلمیة.
- مسند احمد چاپ مؤسسة قرطبة.
- مسند ابوداود طیالسی چاپ دار المعرفة.
- المصنف تألیف ابن أبی شیبة چاپ مکتبة الرشد.
- المصنف تألیف عبد الرزاق صنعانی چاپ المکتب الاسلامی.
- المعجم الأوسط تألیف طبرانی چاپ دار الحرمین.
- المعجم الکبیر تألیف طبرانی چاپ مکتبة العلوم و الحکم.
- المغنی تألیف ابن قدامه چاپ دار الفکر.